

REDENGEVENDE OMSCHRIJVING

BILDERDIJKLAAN 19

Datum aanwijzingsbesluit:
Grondslag:

04-06-2024
Gemeentelijk monument overeenkomstig
Erfgoedverordening Gemeente Eindhoven
GM0552

Monumentnummer:

BASISGEGEVENS

Adres	Bilderdijklaan 19
Stadsdeel	Stratum (nabij villapark Den Elzent)
Perceelnummer	STM00 A 6069
Categorie	Villa
Bouwtype	Villa
Bouwjaar	1919 met uitbreiding in 1926
Architect	J.M. Lodewijks
Opdrachtgever	Sigarenfabrikant H.J. van Abbe
Bouwstijl	Zakelijk traditionalisme
Kunst	-
Huidige functie	Expositie- en atelierruimte
Oorspronkelijke functie	Woning
Aard van bescherming	Monument
Onderdeel complex	-



EINDHOVEN

OMSCHRIJVING

Omschrijving

Het betreft een vrijstaande in een bijbehorende tuin gesitueerde villa die in twee bouwfases tot stand kwam, met een samengestelde plattegrond, twee bouwlagen, een kelder en een zolderverdieping. Bescheiden vormgegeven en met bijzondere details zoals een rondboogportiek, serre en risalieten met topgevel. Het interieur bevat onder meer een vestibule en een heren- of biljartkamer met historische detaillering.

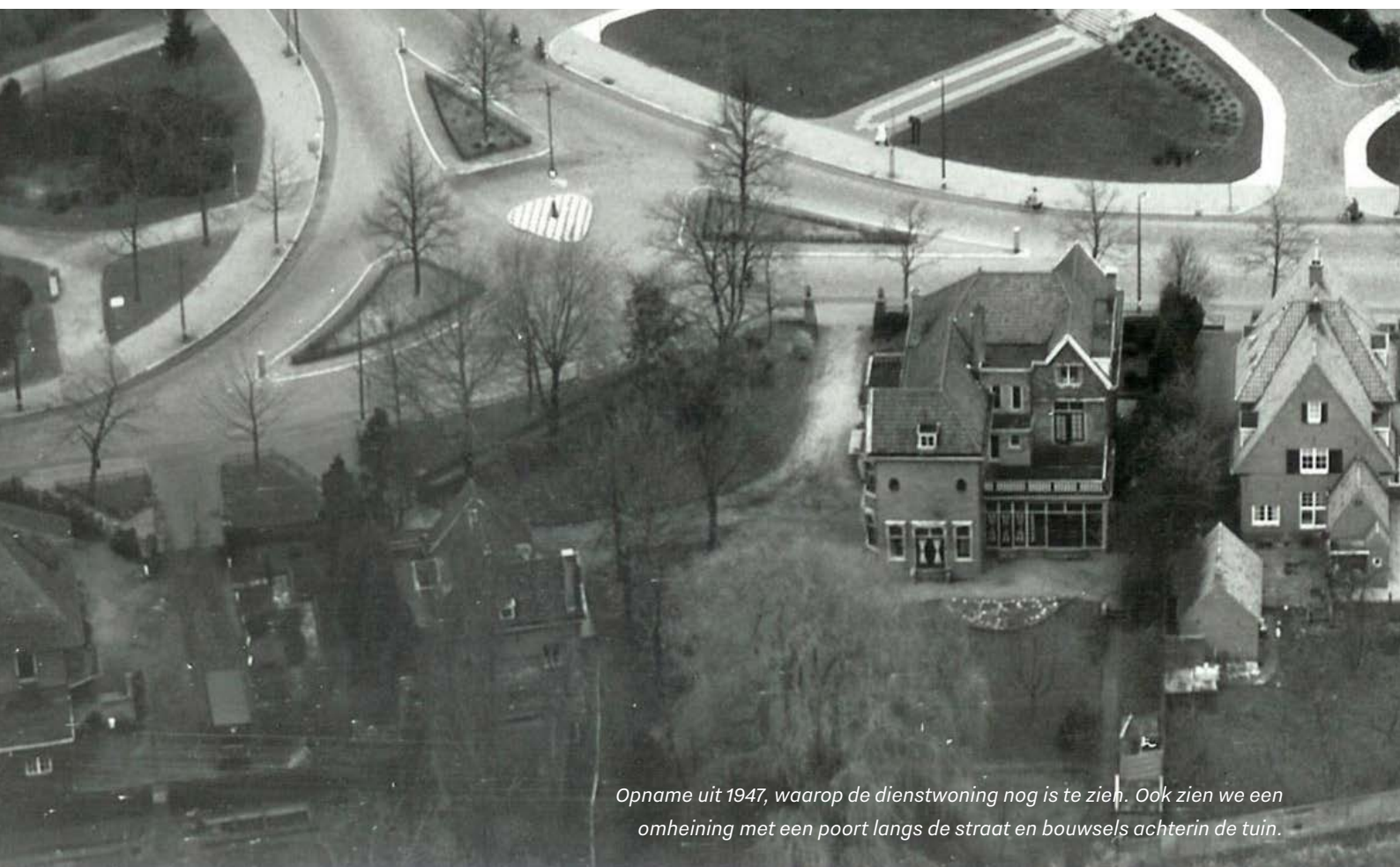
Motivering

Op basis van de aangetroffen en hieronder gemotiveerde architectuur-, bouw- en kunst-historische waarden, stedenbouwkundige/ ensemblewaarden en cultuurhistorische waarden alsmede herkenbaarheid en zeldzaamheid vertegenwoordigt de villa aan de Bilderdijklaan 19 – in oorsprong het woonhuis van de bekende sigarenfabrikant en maeceen Henri van Abbe – voldoende waarden om in de gemeente Eindhoven in aanmerking te komen voor een bescherming als gemeentelijk monument.



Bilderdijklaan 19 betreft blauwe contour

Aanvullende foto's



Opname uit 1947, waarop de dienstwoning nog is te zien. Ook zien we een omheining met een poort langs de straat en bouwsels achterin de tuin.









Waardering

Architectuur-, bouw-, en kunsthistorische waarde

Bilderdijklaan 19 vertegenwoordigt architectuurhistorische waarde als een karakteristiek voorbeeld van villabouw uit de periode rond de Eerste Wereldoorlog. Door de zakelijk-traditionalistische vormgeving geeft het object een helder beeld van de contemporaine architectuurhistorische ontwikkelingen. Karakteristiek is de terughoudende opzet met zorgvuldig metselwerk en enkele traditionele details zoals de sierkolommen van de serre, een rondboogportiek en een gemetselde bloktandlijst. Inwendig vallen onder meer de detaillering van de vestibule, het trappenhuis en de heren- of biljartkamer op. Enerzijds is daarin de invloed te zien van de Duits geïnspireerde Art nouveau (vestibule), anderzijds is er verwantschap met de Amsterdamse School en Art deco (biljartkamer). Van kunsthistorisch belang is het glas-in-lood van de Dordtse glazenier Toon Berg. Al met al geeft het pand een (bescheiden) bloemlezing van ontwikkelingen uit zijn ontstaansperiode en de tijd dat er een forse uitbreiding plaatsvond (1926). Doordat enkele tijdslagen in het bouwproces zijn aan te wijzen is er sprake van bouwhistorische waarde. Tegelijk geeft het pand een indruk van het oeuvre van de Stratumse bouwkundige J.M. Lodewijks van wie in Eindhoven vooralsnog slechts weinig bekend is. Binnen het architectuurhistorische verhaal van Eindhoven e.o. geeft hij door zijn bescheiden positie juist een indruk van de architecten die veelal in de marge werkten.

Stedenbouwkundige en/of ensemblewaarde

Door zijn ligging op de hoek van twee straten vertegenwoordigt de villa hoge stedenbouwkundige waarde. Weliswaar is de huidige dispositie door het verkleinen van de tuin rond 1960 (aanleg P.C. Hooftlaan) een vermindering van de oorspronkelijke toestand. Maar daardoor valt het pand niet alleen aan de voorzijde maar ook aan de linker- en achterzijde in het zicht en neemt de villa op de hoek van Bilderdijklaan en P.C. Hooftlaan een in het oog vallende positie in, met de betekenis van een oriëntatiepunt. Die betekenis wordt versterkt doordat de straten tezamen met de Wal een kruispunt vormen (de Bilderdijklaan loopt aan beide zijden van dit kruispunt door). Vanuit verschillende standpunten is het pand hier een markante blikvanger. Als onderdeel van een deels uit villa's bestaande zone is er bovendien ensemblewaarde. Zowel links als aan de overkant van de P.C. Hooftlaan wordt het pand door villa's geflankeerd. Tezamen met de buurpanden markeert het object de zoom van villapark Den Elzent. De ensemblewaarde wordt verder bepaald door de ligging tegenover het Van Abbe Museum, waarmee de villa ook een cultuurhistorische relatie heeft (zie hieronder). Op genoemd kruispunt voegen de hier gelegen villa's en het museum zich op een harmonieuze wijze naar de uit tuinen en een parkachtige aanleg bestaande groenstructuur.

Cultuurhistorische waarde

Er is sprake van hoge cultuurhistorische waarde. De bouwheer, Henri van Abbe speelde immers een vooraanstaande rol in het sociaal-economische en het culturele leven in Eindhoven. Het eerste blijkt uit zijn betekenis als sigarenfabrikant. De sigarenindustrie nam in Eindhoven en omgeving vooral vanaf de negentiende eeuw een hoge vlucht. Nadat Van Abbe zich in de vroege twintigste eeuw in 'het Eindhovense' had gevestigd groeide diens Karel I-sigarenfabriek in korte tijd uit tot één van de belangrijkste handelsmerken van de stad, vergelijkbaar met de betekenis van de Philips-fabrieken. De villa aan de Bilderdijklaan illustreert nog altijd de betekenis van de familie Van Abbe en geeft tegelijk een goede indruk van de woon- en leefcultuur van de sociale bovenlaag. De cultuurhistorische betekenis wordt versterkt doordat in Eindhoven van de Karel I-sigarenfabriek nagenoeg niets meer resteert. Alleen een muur met de bedrijfsnaam (Tongelresestraat) en de onderhavige villa resteren. De cultuurhistorische betekenis van de villa wordt verder bepaald door de ligging aan de overkant het door Henri van Abbe opgerichte museum, dat nog altijd een prominente positie inneemt in het culturele en artistieke klimaat van de stad en van landelijke betekenis is. De door Albert van Abbe, zoon van de bouwheer, aan

de gemeente Eindhoven geschonken villa vormt in cultuurhistorisch opzicht een tweëenheid met het museumgebouw.

Gaafheid en herkenbaarheid

In de loop van de tijd en vooral na de functiewijziging toen de villa werd herbestemd voor atelier- en expositiedoeleinden, onderging het pand zowel in- als uitwendig een aantal wijzigingen. Zo vond reeds in 1926 een ingrijpende verbouwing plaats waardoor de villa aan de achterzijde werd uitgebreid. Dit betreft evenwel een historisch proces dat deel uitmaakt van de waardevolle gelaagde geschiedenis van het pand. Deze verbouwing illustreert het denken over wonen en leven binnen het historische kader van een fabrikantenfamilie. Tegelijk geldt dat de toen gerealiseerde heren- of biljartkamer hoge meerwaarde vertegenwoordigt. Juist in die ruimte is de historische afwerking, inclusief het glas-in-lood met een afbeelding van twee biljartende mannen, goed behouden gebleven. Eén van de afgebeelde mannen is bouwheer Henri van Abbe. Door de latere wijzigingen waarbij tussenwanden en andere elementen verdwenen heeft het interieur enigszins aan betekenis ingeboet. En aan de buitenzijde onderging de detaillering van de ramen verandering, hier verdween de roedenverdeling van de bovenlichten. Verder is de tuin verkleind en verdween de bij het pand horende vrijstaande garage met chauffeurswoning. Dat alles neemt evenwel niet weg dat het pand nog altijd zeer goed herkenbaar is als een voor een fabrikantenfamilie gebouwde villa die karakteristiek is voor de ontwikkelingen in het vroege interbellum.

Zeldzaamheid

In zijn typologische betekenis als fabrikantenvilla heeft Bilderdijklaan 19 geen zeldzaamheidswaarde. Er zijn immers meer voorbeelden van dergelijke woonhuizen te vinden. Maar door de betekenis als het woonhuis van een markante Eindhovenaar die in deze stad een vooraanstaande rol speelde op sociaal-economisch terrein en als bevorderaar van de kunsten, neemt de villa in het historische bouwbestand van de gemeente Eindhoven een markante en zelfs unieke positie in. Het was immers op initiatief van Henri van Abbe dat in 1935-1936 het tegenover de villa gelegen Van Abbe Museum werd gebouwd. Dit museum wist zich sindsdien te ontwikkelen als 'kroonjuweel' in het culturele landschap van Eindhoven, met (inter-)nationale betekenis. Door de schenking van het huis in 1957 aan de gemeente, met de voorwaarde dat het huis een culturele bestemming zou krijgen, zette Van Abbe's zoon Albert het maatschappelijk gemotiveerde maecenaat van zijn vader voort. Als het Albert van Abbe-huis is dit pand omwille van de uitoefening van de kunsten een belangrijke rol blijven spelen, pal tegenover het Van Abbe Museum. Door de relatie met de familie Van Abbe en de rol die deze familie in Eindhoven speelde vertegenwoordigt Bilderdijklaan 19 dan ook zeldzaamheidswaarde. Het pand is een schakel in de cultuurhistorie van deze stad.

Beschrijving

Ontwikkelingsgeschiedenis

De in opdracht van H.J. van Abbe gebouwde villa is nauw verbonden met de historie van Eindhoven. Van Abbe was in deze stad een belangrijke sigarenfabrikant. Rond 1850 behoorde Eindhoven inmiddels tot een van de belangrijkste Nederlandse productiecentra van sigaren. Veel sigarenfabrieken waren in de toen nog zelfstandige gemeente Stratum gevestigd. Stratum zou op 1 januari 1920 in Eindhoven opgaan.

In 1908 vestigde H.J. (Henri) van Abbe (1880-1940) zich vanuit Amsterdam in Eindhoven. Het gunstige vestigingsklimaat, met volgzamere arbeiders dan in het stakingsbereide Amsterdam zal een stimulans zijn geweest om naar Brabant te gaan. Doordat hij zich op één kwaliteitsmerk – het befaamde Karel I – richtte groeide zijn fabriek tijdens het interbellum uit tot één van de belangrijkste sigarenproducenten.

De gemeente Stratum verleende op 7 juni 1919 de bouwvergunning voor de villa. De aanbesteding was op 14 mei. J.M. Lodewijks, bouwkundige te Stratum, leverde het ontwerp. Opvallend, want het gaat hier niet om een vermaarde architect zoals bij andere voornamen woningen, denk bijvoorbeeld aan K.P.C. de Bazel (1869-1923). Van Lodewijks is bekend dat hij ook het ontwerp leverde voor de uitbreiding van de Karel I-fabrieken.

De villa werd in 1920 betrokken door Henri van Abbe, zijn vrouw Allegonda Maria van Reeken en hun drie zoons. Het huis kreeg de naam Berthenja, een samenvoeging van de namen van de zoons, Albert, Henri en Jan. Op 5 juli 1919 hadden zij de eerste steen gelegd. Lodewijks voerde het pand uit in een bescheiden zakelijk-traditionalistische trant met bakstenen gevels en slechts enkele bijzondere details, zoals een gemetselde bloktandlijst en de hoekkolommen van de serre (oorspronkelijk veranda). Een rondboogportiek leidt naar de hoofdingang. Vermoedelijk in 1926 vond aan de achterzijde een uitbreiding plaats. Toen is onder meer een ruime heren- of biljartkamer gerealiseerd, met een aan de Amsterdamse School en Art Deco verwante detaillering. Het glas-in-lood in deze kamer is van Toon Berg (1877-1967) uit Dordrecht, die in dezelfde periode in Eindhoven de Gerardus Majellakerk beglaasde.

Henri van Abbe verzamelde in zijn huis de kunstwerken die later de kerncollectie zouden vormen voor het Van Abbe Museum. Hij liet dit museum in 1935-1936 als een geschenk aan de gemeente Eindhoven bouwen (architect A.J. Kropholler). De villa Berthenja zou in 1957 door Henri's zoon Albert aan de gemeente worden geschonken, vandaar de huidige benaming, het Albert van Abbe-huis. Het pand kreeg een culturele herbestemming. De functiewijziging leidde tot enkele veranderingen zoals het samenvoegen van kamers. Verder vonden binnen en buiten enkele detailwijzigingen plaats.

Situering

De vrijstaande villa is aan de zuidzijde van de Bilderdijklaan gesitueerd, op de hoek van de P.C. Hooftlaan die zich direct ten westen van het pand bevindt. Deze straten vormen tezamen met de Wal een kruispunt. Schuin aan de overkant van de villa bevindt zich het Van Abbe Museum.

Ruimtelijke / bredere context

De Bilderdijklaan grenst aan villapark Den Elzent in het stadsdeel Stratum. Dit villapark is sinds 16 april 2003 een Rijksbeschermd gezicht, één van de vijf beschermde gezichten in Eindhoven. Het was de sigarenfabrikant Coolen die hier in 1869 een villa liet bouwen, met tuin en vijver. Na de annexatie van Stratum in 1920 is er het villapark Den Elzent ontwikkeld, genoemd naar de villa van Coolen. De ontwikkeling van het villapark kwam vooral rond 1925 goed op gang. De woning van Van Abbe bestond toen reeds en behoort in dit gebied dan ook tot de vroegste villabebouwing. In 1923 zou het buurpand op nummer 23 worden gebouwd, een villa in opdracht van de leerfabrikant J.M.E. Keunen. Nummer 19 is dus net van voor de annexatie van Stratum. Tot die tijd werd dit gebied bepaald door een afwisseling van bedrijfs- en woningbouw. Na de annexatie is direct ten zuiden daarvan het villapark ontwikkeld, met een door villabouw bepaald homogeen karakter. Verder kwam er zoals gezegd in 1935-1936 het Van Abbe Museum tot stand, tegenover Bilderdijklaan 19 en vanuit deze woning van de opdrachtgever dus direct zichtbaar. Naast nummer 19 zou in het begin van de jaren 1960 de P.C. Hooftlaan worden aangelegd. Daardoor is het perceel van dit pand ongeveer half zo klein geworden. Dat ging ten koste van de zijtuin en de daar gesitueerde vrijstaande garage met chauffeurswoning.

Gebouw- of objectbeschrijving

Hoofdvorm en constructie

De villa heeft een samengesteld grondplan en is deels onderkelderd. Er zijn twee bouwlagen en een zolderverdieping die is gevat onder een kap met op elkaar aansluitende schilddaken en steekappen. De dakschilden zijn gedekt met gesmoorde opnieuw verbeterde Hollandse pannen met bijbehoren-

de nok- en kepervorsten. Ze hebben vrij breed overstekende houten lijstgoten die door sierklossen worden ondersteund. Het metselwerk van de gevels bestaat uit bruine baksteen in kruisverband. Een bloktandlijst vormt de beëindiging. De gevelopeningen zijn gevat onder bakstenen strekken en hebben hardstenen lekdorpels met op de hoeken een siermotief. Ze hebben een houten invulling, met gewijzigde ramen en bovenlichten (zo verdween de roedenverdeling in de bovenlichten). Alleen de ramen van de voormalige keukens zijn nog oorspronkelijk. Verder zijn er oorspronkelijke kozijnen. De geveltop aan de voorzijde heeft nog wel een raam met roeden, maar het gaat om een nieuwe invulling met kunststof roeden. Verder zijn ook de deuren van balkons en serre vernieuwd.

Uit de doorsnedetekeningen uit 1919 blijkt dat het pand op staal is gefundeerd. De kelder heeft een omgekeerd gemetseld gewelf als vloer, aan de bovenkant afgedekt met cement. Het kelderdek bestaat uit troggewelfjes op stalen liggers. De verdiepings- en zoldervloeren zullen van hout zijn. De kapconstructie is een samenstelling van volledige en halve spanten.

Exterieur

De voorgevel aan de Bilderdijklaan heeft een breedte van vier gevelassen, waarvan de twee linkerassen een forse risaliet vormen die wordt beëindigd door een topgevel met schuine zijden. Zowel beneden als boven bevatten deze assen een venster met raam en bovenlicht. Op de begane grond zijn het éénruits ramen, op de verdieping gaat het om dubbele éénruits ramen (afwijkend van de originele opzet). Op de begane grond bevindt zich direct rechts van het risaliet een ondiepe, onder een rondboog gevatte ingangsportiek met een uit drie treden bestaand hardstenen toegangsbordes. De origineel ingevulde ingang bevat een geverniste blankhouten scharnierdeur met een paneel onder segmentboog. De deur heeft een spionnetje met sierrooster. Aan weerskanten van de deur een éénruits nevenlicht (rechts dichtgezet) en boven de deur een bovenlicht met twee verdeelstijlen en glas-in-lood in Art deco. Rechts van de ingang is in bronzen belettering vermeld: "ALBERT VAN ABBE-HUIS". Boven de ingang bevindt zich een hardstenen balkon met een dito console en sierbalustrade. Het balkon is toegankelijk via een pui met een scharnierdeur met éénruits raam, gevat tussen twee éénruits nevenlichten en met drie éénruits bovenlichten. De topgevel van het risaliet bevat een zoldervenster met twee ramen met zesruits roedenverdeling (kunststof).

De langs de P.C. Hooftlaan gesitueerde rechter zijgevel heeft een breedte van vijf gevelassen. Links sluit een in baksteen opgetrokken serre aan (oorspronkelijk een open veranda) met aan de bovenzijde een balkon. De serre heeft op de hoeken een sierkolom met een licht gebogen schacht en een sierkapiteel. De serre heeft aan de voorkant een pui met een scharnierdeur met éénruits raam, gevat tussen twee éénruits nevenlichten en drie dito bovenlichten. Aan de wangzijden een onder een rollaag geplaatst venster met een dubbel éénruits raam en dito bovenlicht. Rechts van de serre twee voormalige keukenvensers met een (authentiek) twaalfruits schuifraam. Rechts daarvan een gevelnis met een tot venster gewijzigde ingang. Uiterst rechts risaleert de gevel – dit is het rond 1925 toegevoegde bouwdeel met heren- of biljarkamer. Hier bevindt zich een langs beide bouwlagen doorgestoken driezijdige erker met platte bovenzijde. De erker heeft zowel boven als beneden een venster met twee éénruits ramen en twee dito bovenlichten, aan de schuine erkerzijden ingeklemd tussen telkens één éénruits raam met dito bovenlicht. Op de begane grond bevatten de bovenlichten glas-in-lood in Art deco. De bovenverdieping bevat uiterst links de ingangspui van voornoemd balkon, waar zich een houten balustrade met decoratieve hoekstijlen bevindt. De pui heeft een vernieuwde dubbele balkondeur en twee éénruits bovenlichten. Rechts van het balkon twee direct naast elkaar gelegen vensters met een dubbel éénruits raam en een éénruits bovenlicht. Rechts daarvan één identiek venster, waarna de beschreven erker volgt. Het risaliet wordt beëindigd door een topgevel met schuine zijden en een breed zoldervenster met gewijzigde invulling.

De dicht op de perceelsgrens staande linker zijgevel is grotendeels blind. Op de begane grond twee hoog gelegen kleine gevelopeningen, deels gewijzigd. Geheel bovenaan de aanzet van twee uitgebouwde rookkanalen (de schoorstenen zijn verdwenen).

Aan de achterzijde heeft de villa een sterk samengesteld karakter. Links de uitbouw uit omstreeks 1925. Op de begane grond een via een bakstenen trap toegankelijke ingang met een dubbele deur met éénruits raam en twee éénruits bovenlichten. Aan weerskanten een venster met een éénruits raam en dito bovenlicht. Al deze bovenlichten bevatten glas-in-lood in Art deco. Op de verdieping twee medailonvensters met éénruits raam. Rechts sluit op de uitbouw een forse serre aan, met aan de bovenzijde een balkon met een niet oorspronkelijk hekwerk. De serre heeft aan de voorzijde en aan de zijkant een doorlopende reeks van ramen en deuren met tienruits roedenverdeling, gevat onder éénruits bovenlichten. Het balkon is toegankelijk via een pui met een dubbele deur en twee éénruits bovenlichten. Daarboven mondt de gevel uit in een topgevel met ongelijke schuine zijden en een gewijzigde gevelopening. Bij de aansluiting op voornoemde tweelaags uitbouw bevinden zich uitspringende bouwdelen met gevelopeningen in wisselend formaat.

Het pand heeft een hardstenen eerste steen met verzonken liggende belettering: "GELEGD DOOR/ H.&J.&A. v. ABBE/ 5 JULI 1919".

Interieur

Ondanks wijzigingen en het samenvoegen van ruimtes bleef de historische indeling van het pand behouden dan wel herkenbaar. Er zijn nog diverse authentieke interieurelementen aanwezig, in het bijzonder in de vestibule, hal en biljartkamer.

In de vestibule een vloer met decoratieve wafel- of krakelingtegeltjes, witmarmeren plinten en neuten, een blankhouten tocht pui met veelruits roedenverdeling en authentiek hang- en sluitwerk. Tegen de wand een herinneringssteen met verzonken liggende belettering: "ALBERT VAN ABBE-HUIS/ GE-NOEMD NAAR DE GEVER/ 9 DECEMBER 1963", gecombineerd met het door een kroon gedekte gemeentewapen van Eindhoven. In de hal bevindt zich vermoedelijk een houten parketvloer. Hier verder een (later witgeverfde) houten wandbetimmering en langs de trap een dito sierbalustrade. In het achterste deel van de hal behielden de wandbetimmering en daar aanwezige deuren hun authentieke blankhouten opzet. De salon, suite en serre links van de hal zijn later samengevoegd, maar behielden een houten parketvloer (met aanheling). Ook in de woonkamer rechts van de hal een houten parketvloer. De rechts van de hal gesitueerde biljartkamer behield een parketvloer alsmede de blankhouten wandbetimmering en deuren. In de keuken een schouw en mogelijk een terrazzo-vloer. Op de verdieping een middengang en aan weerskanten gelegen slaap- en logeerkamers. Het trappenhuis loopt hier door vanuit de hal op de begane grond, met alhier een decoratieve trappaal. In één van de slaapkamers rechts bevindt zich een (overgeverfde) schouw met een schoorsteenmantel in Art deco. Net als de kelder bevat ook de zolder diverse ruimtes.

Perceelinrichting/tuin

Het pand is gelegen op een bijbehorend terrein dat grotendeels uit een (verkleinde) tuin met groenelementen bestaat. Aan de voorzijde is de tuin als parkeerterrein ingevuld. Aan de kant van de P.C. Hooftlaan wordt het terrein langs een groot deel omsloten door een lage bakstenen tuinmuur met ezelsrug en hoekpenant.